

ศาสตร์การปกป้องบ้านเมือง ของ “พระนั่งเกล้า”

สู่ “สมเด็จพระยา” และปวงประชของแผ่นดิน

■ ปิยนท บุณนาค

ความนำ

“**W**ระนั่งเกล้า” หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งมหจักรีบรมราชวงศ์ เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งในการปกป้องบ้านเมืองให้พ้นจากอริราชศัตรูทั้งทางด้านตะวันออก คือ ญวน และด้านตะวันตกโดยเฉพาะจักรวรรดินิยมอังกฤษ ฝรั่งเศส ที่เข้ามาคุกคามภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาในดินแดนภูมิภาคแถบนี้ด้วย แม้จะยังไม่มีลักษณะเป็นแบบจักรวรรดินิยมดังอังกฤษ และฝรั่งเศส

ในสภาวะการณ์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระวิเทโศบายในการปกป้องบ้านเมือง รวมทั้งการมีพระราชวิสัยทัศน์ที่จะให้มีการจัดการบริหารบ้านเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ และสัมฤทธิ์ผลในการปกป้องบ้านเมืองไม่ให้สถานการณ์แทรกแซงจากต่างชาติ ต่อไปเมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์ที่มีได้มีการแต่งตั้งองค์รัชทายาทอย่างเป็นทางการ พระราชดำริและพระวิเทโศบายในเรื่องนี้จึงอาจเรียกได้ว่าเป็น “ศาสตร์พระราช” อันเป็นรูปแบบเฉพาะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และผู้ที่ได้รับการยอมรับจากพระองค์ในฐานะ “ข้าของแผ่นดิน” เพื่อสนองพระราชดำริและพระวิเทโศบายให้เป็นผลในทางปฏิบัติ คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) อันส่งผลต่อปวงประชชาวไทย สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันดังสะท้อนให้เห็นได้จากกรณีต่อไปนี้

การเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศตะวันตก

ในตอนช่วงต้นๆ รัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระยาฯ ได้เรียนรู้การยอมผ่อนปรนในการเจรจาทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกจากบิดา สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ซึ่งในรัชกาลที่ ๔ ในช่วงนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม พอถึงช่วงปลายรัชกาล คือ ใน พ.ศ. ๒๓๙๒ ท่านต้องเข้าไปมีบทบาทโดยตรงในเรื่องนี้ กล่าวคือ สหรัฐอเมริกาได้ส่ง โจเซฟ บาลเลสเตอร์ (Joseph Salestier) เป็นทูตเข้ามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีที่เคยทำกับไทย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากพฤติการณ์การทำสนธิสัญญาเบอร์นีแล้ว ทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษก็ยังไม่พอใจในสนธิสัญญาดังกล่าวนัก เพราะเบื้องหน้าต่อ "การกีดกันขัดขวาง" ของไทยในด้านค้าขาย กล่าวคือ ในสมัยนั้นทั้งพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่ ผู้มีกำลังความสามารถต่างก็ประกอบการค้าขายตามประเพณีตั้งแต่สมัยอยุธยา

เช่น แต่งเรือของตนเองไปค้าขายตามประเทศต่างๆ บ้าง หรือเช่าระวางเรือของผู้อื่นฝากสินค้าไปบ้าง นอกจากนี้ยังมีพระคลังสินค้าเป็นตัวแทนของรัฐบาลด้วย ทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกากล่าวหาว่ารัฐบาลไทยเข้ามาแย่งค้าขายโดยอาศัยกรมพระคลังสินค้า และไม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญาที่ได้ทำกันไว้ ประกอบกับในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๒-พ.ศ. ๒๓๘๖ อังกฤษขณะประเทศจีน ได้ยึดเมืองท่าฮ่องกง และบังคับให้จีนเปิดเมืองท่าอีกหลายแห่งให้ชาวตะวันตกทั่วไปเข้าไปทำการค้าขายได้ ดังนั้นพ่อค้าชาวอังกฤษ และชาวอเมริกันจึงหวังจะได้สิทธิทางการค้าขายในเมืองไทย เช่นเดียวกับที่รับจากจีน ด้วยเหตุนี้ทั้งสองประเทศจึงส่งคณะทูตมายังกรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งเพื่อเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาโดยสหรัฐอเมริกาส่ง โจเซฟ บาเลสเดียร์ เป็นทูตเข้ามาก่อน ขณะนั้นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) และสมเด็จพระยาฯ (ขณะเป็นจมีนไวย วรนาถ) กำลังไปดูแลรักษาเมืองสมุทรปราการอยู่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จมีนไวยฯ เป็นผู้ต้อนรับบาเลสเดียร์ตั้งแต่แรกมาถึงปากน้ำ เมืองสมุทรปราการ และเป็นผู้ติดต่อประสานงานระหว่างบาเลสเดียร์กับเจ้าพระยาพระคลังฯ และพระยาศรีพิพัฒน์ (ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ คือ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ผู้แทนฝ่ายไทย บาเลสเดียร์ ต้องการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเพื่อถวายสาส์นของประธานาธิบดีอเมริกันในทันทีที่ถึงกรุงเทพฯ แต่ฝ่ายไทยไม่ยอมเพราะเป็นการขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทยซึ่งทูตจะต้องเจรจากับเสนาบดีผู้ใหญ่ ผู้แทนฝ่ายไทยเสียก่อน เมื่อเสนาบดีเห็นว่าสมควรแล้วจึงเข้าเฝ้าได้ แต่บาเลสเดียร์ยังคงดื้อดันจะเข้าเฝ้าให้ได้ ฝ่ายไทยไม่ยอมในที่สุดบาเลสเดียร์ก็ต้องเดินทางกลับไปโดยประสบความล้มเหลวในการเจรจาตั้งแต่เริ่มต้น

กล่าวได้ว่า สมเด็จพระยาฯ ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในการต้อนรับทูต และยังทำหน้าที่เป็นผู้ประสานการติดต่อระหว่างพ่อและอาของท่านกับตัวทูต แต่การเจรจาต้องประสบความล้มเหลวตั้งแต่ยังไม่ทันเจรจาเป็นทางการ เพราะต่างไม่พอใจและไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน กับทั้งน่าจะขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและอุปนิสัยของบาเลสเดียร์เองด้วย เพราะเจ้าพระยาพระคลังฯ และสมเด็จพระยาฯ ต่างก็มีอิทธิพลชอบคบหาสมาคมกับชาวตะวันตกด้วยกันทั้งคู่จึงไม่น่าจะรังเกียจบาเลสเดียร์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในการเตรียมการเจรจานั้น เจ้าพระยาพระคลังฯ ไปราชการหัวเมือง พระยาศรีพิพัฒน์น้องชายซึ่งมีท่าทีและความคิดค่อนข้าง “แคบ” กว่าพี่ชาย ปฏิบัติราชการเป็นหัวหน้าฝ่ายไทยในการเจรจาแทนซึ่งอาจมีผลต่อบรรยากาศในการเจรจาด้วย ประกอบกับบุคลิกลักษณะอุปนิสัยที่ดูเหมือน “ก้าวร้าว” ของบาเลสเดียร์ในสายตาของคนไทย จึงน่าจะมีส่วนทำให้การเจรจาดังนั้นไม่ประสบผลสำเร็จตั้งแต่เริ่มต้น อย่างไรก็ตามก็ตีเหตุการณ์ครั้งนั้นว่าเป็นการฝึกประสบการณ์ให้แก่สมเด็จพระยาฯ ในด้านการเตรียมการต้อนรับทูตและการประสานงาน ทำให้ท่านรู้ข้อบกพร่อง จุดดี จุดเสียของการปฏิบัติหน้าที่นี้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการต้อนรับทูตครั้งสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

หลังจากโจเซฟ บาเลสเดียร์ กลับไปแล้ว อังกฤษได้แต่งตั้งให้เซอร์ เจมส์ บรูค (Sir James Brooke) เป็นผู้แทนเข้ามาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีโดยจะขอลดค่าธรรมเนียมลงจากเดิม ได้มีการประชุมเสนาบดีก่อนการเจรจา ที่ประชุมเสนาบดีส่วนใหญ่รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระยาศรีพิพัฒน์เห็นว่าไม่ควรลดให้ตามที่อังกฤษขอ แต่เจ้าพระยาพระคลังฯ เห็นว่าควรลดค่าธรรมเนียมเพื่อรักษาทางไมตรี และเพื่อจะได้ถือโอกาสเจรจาเรื่องเขตแดนกับอังกฤษด้วย

“พระนั่งเกล้า” ทรงเห็นว่าควรปรึกษาสมเด็จพระยาฯ (ขณะนั้นเป็น จมื่นไวยวรนาถ) ด้วย เพราะ “จมื่นไวยวรนาถเล่าก็เป็นคนสันตถกนในอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ก็ลงไปรักษาเมืองสมุทรปราการอยู่ แต่ทว่าเห็นจะได้พูดจาปรึกษาหารือกับเจ้าพระยาพระคลังฯ แล้ว ก็จะได้เห็นถูกต้องกันกับเจ้าพระยาพระคลังฯ”^๑

ความคิดเห็นของเจ้าพระยาพระคลังฯ ย่อมแสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่เห็นการณ์ไกล มีความคิดก้าวหน้า ย่อมเสียประโยชน์ส่วนน้อยคือ ยอมลดค่าธรรมเนียมเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่คือ รักษาทางไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษ กับทั้งเพื่อจะได้เจรจาเรื่องเขตแดนบางส่วนด้วย สมเด็จพระยาฯ เองคงมีความคิดเห็นเช่นเดียวกับบิดาตั้งพระราชดำริสของรัชกาลที่ ๓ ข้างต้น (ปรากฏว่านโยบายในการติดต่อกับประเทศของไทยในสมัยต่อมาก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันนี้)

ในการเจรจากับบริติช “พระนั่งเกล้าฯ” โปรดฯ เลื่อนให้จมื่นไวยวรนาถซึ่งเพิ่งเสร็จจากการสร้างป้อมที่เมืองสมุทรปราการขึ้นเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กทำหน้าที่เจรจารับรอง เซอร์ เจมส์บริติช แทนเจ้าพระยาพระคลังฯ ซึ่งโปรดยกขึ้นเป็นใหญ่ไม่สมควรเจรจากับ บริติช ปรากฏว่าบริติชได้เสนอร่างสนธิสัญญาที่จะแก้ไขใหม่ ซึ่งไม่เพียงแต่ต้องการให้ไทยเปิดการค้าโดยเสรีเท่านั้นแต่ยังต้องการสิทธิพิเศษทางการเมืองให้แก่ชาวอังกฤษด้วย พร้อมกันนั้น บริติชได้แสดงท่าทีข่มขู่ไทยโดยการเตือนว่า เพราะประเทศจีนขัดขวางการค้าขายของอังกฤษ จึงต้องทำสงครามและพ่ายแพ้ต่ออังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ การข่มขู่เช่นนี้เป็นการเตือนไทยไม่ให้ขัดขืนความต้องการของอังกฤษถ้าไม่ต้องการประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับจีน แต่เนื่องจากข้อเสนอของบริติชมีลักษณะที่ขัดต่อระเบียบการค้าและการเมืองของไทยที่เคยเป็นมาอย่างสิ้นเชิง เป็นข้อเสนอที่ “ไม่ยุติธรรม” ต่อไทยและเป็นการ “อู้อิม” อย่างรวดเร็วจนฝ่ายไทยตั้งตัวไม่ทัน ทำให้ฝ่ายไทยไม่อาจยอมรับข้อเสนอ นั้นได้ทันที บริติชต้องเดินทางกลับไปพร้อมกับความล้มเหลวเช่นเดียวกับบาลเลสเตอร์ แม้กระนั้นก็ตามการข่มขู่ของบริติชโดยทางอ้อมทำให้เสนาบดีและคนสำคัญของไทยตระหนักชัดว่าอังกฤษกำลังมีท่าทีคุกคามไทยโดยตรงแล้ว

เมื่อตระหนักถึงความจริงข้อนี้ จึงมีการเคลื่อนไหวอย่างจริงจังเพื่อป้องกันเอกราชของประเทศ แม้ “พระนั่งเกล้าฯ” จะประหลาดใจ แต่ก็ทรงสั่งการให้สมเด็จพระยาฯ (ขณะนั้นเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์) ปรับปรุงป้อมปราการที่ปากน้ำให้แข็งแรง นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ท่านสั่งซื้อปืนแบบฝรั่งและจัดการฝึกทหารอย่างยุโรปด้วยโดยบังคับบัญชาฝึกหัดบุตรหมู่รามัญจากเมืองเขื่อนขันธุ์และเมืองปทุมธานีเป็นทหารซีปาย^๒ แบบเดียวกับที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ ทรงจัดบุตรหมู่ญวนฝึกหัดเป็นทหารซีปายไว้บ้างแล้ว โดยเรียกว่า “ทหารอย่างยุโรป” ให้กับต้นบ็อกส์^๓ เป็นครูฝึกหัดชนิดทหารราบ มีระเบียบยุทธวิธีและคำบอกทหารอย่างอังกฤษ มีพลทหารที่ฝึกหัดประจำการประมาณ ๑,๐๐๐ คนเศษ แบ่งเป็น ๔ ผลัด เข้าเดือน ๑ ออก ๓ เดือน โรงทหารตั้งอยู่ที่บ้านพระยาศรีสุริยวงศ์ ณ ฝั่งแม่น้ำปากตะวันตกมีสนามฝึกหัดอยู่ข้างวัดบุปผาราม^๔

เหตุการณ์ทั้ง ๓ ประการ คือ การจัดรักษาและสร้างป้อมปราการที่เมืองสมุทรปราการ การสั่งซื้ออาวุธปืน และการฝึกหัดทหารอย่างยุโรป แสดงให้เห็นว่า “พระนั่งเกล้าฯ” ทรงตระหนักถึงภัยจากมหาอำนาจตะวันตก และทรงพยายามหาทางป้องกันอย่างเต็มที่ นับเป็นศาสตร์แห่งการปกป้องบ้านเมืองของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์องค์พระประมุขบ้านเมือง อาจถือได้ว่าเป็น “ศาสตร์พระราชา” ผู้ที่รับสนองพระบรมราชโองการคือ สมเด็จพระยาฯ ย่อมแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระ

เจ้าพระยาฯ เป็นที่โปรดปรานและไว้วางพระราชหฤทัยของ “พระนั่งเกล้าฯ” มาก่อน ในแง่ของผู้ที่มีความเหมาะสมจะได้เป็นพระมหากษัตริย์เหมือนกัน ดังนั้นจึงน่าจะทรง “เข้าหน้ากันได้ไม่สนิทนัก” ยิ่งกว่านั้นเจ้าฟ้ามงกุฎก็ได้ปฏิบัติราชการตลอดรัชสมัยของพระองค์ โอกาสที่จะได้ทำงานร่วมกันอันดีไปสู่ความใกล้ชิดสนิทสนมจึงไม่มี การที่เจ้าฟ้ามงกุฎจะเป็นหลักสำคัญของแผ่นดินต่อไปก็ย่อมลำบาก เพราะพระองค์ทรงผนวชเป็นเวลานานย่อมไม่ทรงสันทัดในการบริหารราชการบ้านเมือง นอกเสียจากจะทรงมีผู้ช่วยเหลือที่มีความสามารถและสันทัดในการบริหารงาน ยิ่งกว่านั้นในภายหลัง “พระนั่งเกล้าฯ” ซึ่งทรงเคร่ง “ศาสนา” อยู่แล้ว ไม่ค่อยพอพระทัยที่เจ้าฟ้ามงกุฎทรงนับถือพุทธศาสนาตามแบบอย่างมอญมากเกินไป

ส่วนเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ นั้น แม้จะรับราชการมาโดยตลอด ทรงเฉลียวฉลาดและเชี่ยวชาญวิชาการช่างและการทหารต่างๆ เป็นที่รู้จักดีทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ แต่พระองค์ทรงนิยม “ฝรั่ง” มาก จนอาจเรียกว่าทรง “เห่อฝรั่ง” และทรงพยายามแสดงให้ประจักษ์เสมอว่าทรงชื่นชมฝรั่ง นับตั้งแต่การแต่งพระองค์ ตลอดถึงการดำเนินชีวิตในพระบรมราชวังซึ่งเป็นแบบตะวันตก แม้แต่พระนามของพระโอรสองค์โตก็ทรงนำชื่อประธานาธิบดีอเมริกันที่ทรงชื่นชอบมาเป็นชื่อเรียกว่ายอร์ช วอชิงตัน นอกจากนี้พระนิสัยของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ ค่อนข้างเป็น “ตัวของตัวเอง” “รักสนุก” โปรดการท่องเที่ยวเดินทางและการผจญภัย เมื่อโปรดอะไรก็มักสนพระทัยแต่สิ่งนั้นจนละเลยสิ่งอื่นๆ พระนิสัยเหล่านี้ย่อมทำให้พระมหากษัตริย์ที่ “หัวเก่าไม่ค่อยนิยมฝรั่ง และเอาการเอางาน” อย่าง “พระนั่งเกล้าฯ” ไม่ทรงพอพระทัยนัก

ส่วนสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ นั้นถึงแม้จะสนใจคบหาสมาคมกับ “ฝรั่ง” แต่เป็นไปในลักษณะที่สนใจศึกษาวิทยาการของตะวันตกมาใช้ประโยชน์สำหรับตัวท่านและบ้านเมือง ไม่ใช่เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบไทยๆ ของท่าน ดังจะเห็นได้จากการแต่งกายของท่านซึ่งไม่ค่อยพิถีพิถันนัก มักนุ่งผ้าสามปกพื้นเขียวอยู่ผืนเดียวเสมอเมื่อเวลาเข้าเฝ้าจนกระทั่งคุณพุ่มซึ่งเป็นจินตกรวิหิงษ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แต่งกลอนเป็นคำอธิษฐานไว้ว่า “ขออย่าให้เป็นสมปักของพระนายไวย”^๗ (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ) บ้านของท่านสร้างเป็นตึกอย่างโอ้อ่าแบบ “ฝรั่ง” ก็จริง แต่การตกแต่งภายในยังคงแสดงถึงความเป็นตะวันออกอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นการจัดสวน การตกแต่งห้อง ฯลฯ ตลอดจนการดำเนินชีวิตภายในบ้านของท่าน^๘ กล่าวได้ว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ไม่ปฏิเสธความเจริญของตะวันตก แต่ก็ไม่ได้ถูกดูดกลืนเข้าไปสู่ความเจริญของตะวันตกจนละทิ้ง “การอยู่อย่างไทย” เสียหมด ท่านรู้จักปรับตัวให้เข้ากับอารยธรรมตะวันตกเท่าที่จำเป็นและไม่ขัดแย้งกับวิถีดำเนินชีวิตของชาวไทย นับว่าเป็นลักษณะของการประนีประนอมซึ่งท่านและบิดามีเหมือนกัน เมื่อเปรียบเทียบกับในระหว่างเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์กับสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ แล้ว “พระนั่งเกล้าฯ” จึงโปรดสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ มากที่สุด เนื่องจากอุปนิสัยความสามารถและภูมิหลังโดยเฉพาะความใกล้ชิดกับพระองค์มาตั้งแต่ต้น

ดังนั้นตอนปลายรัชกาล “พระนั่งเกล้าฯ” คงทรงพิจารณาเห็นว่าบรรดาคณารุ่นเก่าซึ่งได้แก่ตัวพระองค์เองและขุนนางอาวุโสโดยเฉพาะเจ้าพระยาพระคลังฯ นั้นวันก็จะ “ล้มหายตายจาก” ไปหมด ถึงเวลาของคณารุ่นใหม่ คือรุ่นเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์และสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จะเข้ามาปฏิบัติหน้าที่แทน ในบรรดาคณารุ่นใหม่บุคคลที่ทรงไว้วางใจในอุปนิสัยใจคอและชื่นชมในความสามารถเป็นพิเศษก็คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จึงทรงมอบหมายให้ท่านทำงานต่างๆ ที่เกี่ยวกับความมั่งคั่งปลอดภัย

ของประเทศดังกล่าวมาแล้ว เป็นการเน้นความสำคัญและมอบความรับผิดชอบให้แก่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ พระราชดำริของพระองค์ในเรื่องการปกป้องบ้านเมืองตามพระราโชบายของพระองค์อันเป็น “ศาสตร์พระราชา” เฉพาะพระองค์ ทั้งนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนในพระราชดำรัสที่ทรงมีต่อสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ก่อนสวรรคตเพียงไม่กี่วันว่า

...ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ท่านฟ้าน้อย ๒ พระองค์ (คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ ผู้เขียน) ก็ทรงรังเกียจอยู่ว่าท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็จะทำให้พระสงฆ์หม้ออย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดิน ดอกกระมัง ท่านฟ้าน้อยเล่าก็มีสติปัญญารู้อวิชาการช่างและการทหารต่างๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมิได้ทรงอนุญาต กลัวเจ้านายข้าราชการเขาจะไม่พอใจ จึงโปรดอนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวง สุดแท้แต่เห็นสมควรพร้อมเพรียงกัน การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เอง (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ - ผู้เขียน) ที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ต้อย่าเสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสไปทีเดียว...

จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ปฏิบัติได้ตรงกับพระราชนิยมของ “พระนั่งเกล้าฯ” ในเรื่องการติดต่อกับพวกฝรั่งก่อนที่จะได้รับกระแสพระราชดำริเสียอีก

สรุป

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ “พระนั่งเกล้าฯ” ทรงพระปรีชาสามารถในการปกป้องบ้านเมืองให้พ้นภัยจากการคุกคามของทั้งประเทศฝ่ายตะวันตก คือ ญวน และฝ่ายตะวันตก ด้วยพระราโชบายที่ผสมผสานระหว่าง การยอมรับความเจริญแบบตะวันตกในระดับที่ยังคงรักษาความเป็นวิถีไทย และเกียรติภูมิศักดิ์ศรีของประเทศไว้ได้อย่างที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “เชิงอนุรักษ์นิยม” นับเป็น “ศาสตร์ของพระราชา” เฉพาะพระองค์ในฐานะองค์พระประมุขของประเทศ และผู้ที่ทรงเห็นว่าจะเป็นผู้สืบทอดและผู้ที่ทรงเห็นว่าจะเป็นผู้สืบทอด “ศาสตร์พระราชา” นี้ต่อไปอย่างสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์ในการปกป้องบ้านเมืองและต่อปวงประชาทั้งขณะเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ และเมื่อเสด็จสวรรคตแล้วก็คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเหตุการณ์ในเวลาต่อมา ก็ได้แสดงให้เห็นว่าพระราชวิสัยทัศน์ดังกล่าวของ “พระนั่งเกล้าฯ” ปรากฏผลเป็นจริงในทางปฏิบัติอันเป็นที่ประจักษ์อยู่จนถึงสมัยปัจจุบัน “สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ” จึงเป็นผู้สืบทอด “ศาสตร์ของพระราชา” สู่การเป็น “ข้าของแผ่นดิน” อย่างแท้จริงเพื่อประโยชน์สุขของปวงประชา

เอกสารอ้างอิง

- *ปรับปรุงจาก ปิยนาด บุณนาค, แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๕. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาค วิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓. หน้า ๕๓-๖๐.
- ^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒, “เรื่องทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์” (คณะข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ลदानนท์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑ กรกฎาคม ๒๕๐๖), หน้า ๗๒-๗๓.
- ^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕ - ๑๓๗.
- ^๓คำว่า ซีปาย มาจากชื่อทหารอินเดียว่า “สิปาหิ” อังกฤษเรียกว่า “เซปอย” ใน สมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียส่ง จอห์น ครอบเปิด เป็นทูต เข้ามาเจรจาขอทำสัญญากับไทยนั้น ได้นำเอาเครื่องแต่งตัวทหารอย่าง ซีปายเข้ามาถวายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบรรณาการด้วย เมื่อสมเด็จพระ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ ทรงจัดถวายเป็นทหารได้ทรงเอาอย่างเครื่องแต่งตัว ซีปายบรรณาการนั้นมาใช้ จึงเรียกว่า ทหารซีปาย มาแต่บัดนั้น
- ^๔ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นายทหารบกนอกราชการยศร้อยเอกของอังกฤษที่อินเดียชื่อ ทอมัส ยอร์ซ น็อกซ์ (Thomas George Knox) ได้เดินทางเข้ามาในเมือง ไทยโดยมุ่งหวังจะรับราชการกับไทย “พระนั่งเกล้าฯ” จึงโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ รับรองดูแลไว้ เพื่อจะได้เป็นครูฝึกหัดทหารต่อไป
- ^๕สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, “ตำนานกรม ทหารบกราบที่ ๔” อ้างถึงใน ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, “สมเด็จพระเจ้าพระยา”, เล่ม ๑, หน้า ๒๔๑ - ๒๔๒.
- ^๖ดูรายละเอียดใน ประภัสสร บุญประเสริฐ, ขอบเขตพระอำนาจของกรมพระราชวัง บวรสถานมงคลในสมัยรัตนโกสินทร์. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาค วิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๕๙ - ๑๘๐ และหน้า ๒๖๐ - ๒๖๗. และไสมทัต เทเวศร์, เจ้าฟ้า จุฑามณี, (พระนคร : แพร์พิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘๑ - ๒๕๘.
- ^๗คำกลอนของคุณพุ่ม อ้างถึงใน ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, “สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา ศรีสุริยวงศ์” เล่ม ๑, หน้า ๒๐๑ - ๒๐๖.
- ^๘โปรดอ่านรายละเอียดของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เกี่ยวกับด้านนี้ได้ในมาร์กาเรต แลนดอน, แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม แปลโดย อ.สนิทวงศ์ (กรุงเทพมหานคร : เกษมสัมพันธ์การพิมพ์, ๒๕๑๕), การบรรยายเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ นำเชื่อถือได้เมื่อเปรียบเทียบการเรื่องราวเกี่ยวกับตัวท่านจากเอกสารอื่นๆ
- ^๙เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒, หน้า ๑๘๖ - ๑๘๗.